

การพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเป็นฐาน  
เพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์\*

Youth Capacity Development Using Local Fisheries Wisdom as a Foundation for  
Community-Based Tourism in Bangsaphan District,  
Prachuap Khiri Khan Province

นันทชัย สุขเกื้อ\*\*

Nantachai Sookkuae

6614832062@ru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเพื่อนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน 2) เพื่อศึกษาหลักสูตรอบรมเยาวชนเพื่อพัฒนาศักยภาพของเยาวชนด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประมงเพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งอำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย เช่น การใช้แห ลอบ เบ็ด และขั้งปลา ซึ่งเชื่อมโยงกับความรู้ทางนิเวศและฤดูกาล ทั้งยังมีการถ่ายทอดในครอบครัวและชุมชนอย่างต่อเนื่อง เยาวชนในพื้นที่สามารถพัฒนาได้ทั้งในด้านทักษะ ความรู้ เจตคติ และความสามารถนำภูมิปัญญาประมงมาประยุกต์ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เช่น การตกปลา การทำเครื่องมือประมง และกิจกรรมทักซังโก ซึ่งสร้างประสบการณ์การเรียนรู้และจิตสำนึกอนุรักษ์ ทั้งนี้ การบูรณาการภูมิปัญญากับการท่องเที่ยวมีศักยภาพในการยกระดับชุมชนสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ; การพัฒนาเยาวชน ; การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

This qualitative research aimed to 1) To study local fisheries wisdom knowledge to develop community tourism. 2) To study youth training courses to develop youth potential using local fisheries wisdom knowledge to support community tourism development in the area. The study employed in-depth interviews, focus group discussions, and participatory observation within coastal communities in Bang Saphan District, Prachuap Khiri Khan Province.

The findings revealed that the community possesses diverse and locally grounded fisheries wisdom, such as the use of cast nets, fish traps, handlines, and fish aggregating devices (FADs), all of which are intrinsically linked to ecological understanding and seasonal knowledge. This wisdom is continuously transmitted within families and the broader community. Local youth can be developed in terms of skills, knowledge, attitudes, and the ability to creatively integrate fisheries knowledge into cultural and ecological tourism activities—such as fishing demonstrations, traditional gear-making, and FAD deployment—promoting experiential learning and environmental awareness. Integrating local wisdom with tourism shows strong potential for elevating the community toward a creative economy and fostering a sustainable learning society.

Keywords: local fisheries wisdom, youth development, community-based tourism

\*บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่องการพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเป็นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

\*\*นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

## บทนำ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งมีทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่หลากหลาย สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้อย่างต่อเนื่อง (ธนวัฒน์ พุ่มทอง, 2564) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่ต้องเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 กลับนำมาซึ่งความท้าทายด้านการจัดการทรัพยากร และการส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงกลายเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาอย่างสมดุล

ในบริบทของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยเฉพาะอำเภอบางสะพาน ซึ่งเป็นชุมชนชายฝั่งที่อุดมไปด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาการประมงพื้นบ้าน อาทิ การใช้แห เบ็ด ลอบ อวน และชั้งปลา ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศทางทะเล และมีศักยภาพในการต่อยอดเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ชุมชนกำลังเผชิญ คือ การขาดบุคลากรรุ่นใหม่ที่สามารถสืบทอดและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวในสังคมยุคใหม่

ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อรองรับความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้ จึงอยู่ที่การเตรียมความพร้อมและพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในพื้นที่ ให้สามารถเป็นทั้ง “ผู้สืบทอด” และ “ผู้พัฒนา” ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรองรับบทบาทใหม่ในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวที่ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ และทักษะการจัดการบนฐานทุนวัฒนธรรมของตน การสร้างการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับวิถีประมงพื้นบ้านจึงไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม แต่ยังเป็นการสร้างฐานรากของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนกลายเป็น “พลังขับเคลื่อน” ชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว

## วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเพื่อนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาหลักสูตรอบรมเยาวชนเพื่อพัฒนาศักยภาพของเยาวชนด้วยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประมง เพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่

## แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเยาวชนให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเป็นฐานในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทั้งนี้ วัตถุประสงค์หลักของการวิจัย คือการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลและเครื่องมือในการสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน กระบวนการวิจัยมุ่งเน้นการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพเยาวชนให้สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้เหล่านี้เข้ากับการออกแบบและจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน และ เพื่อให้การศึกษารูปร่างเป้าหมาย ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดจากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development: HRD) แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) และแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันในการยกระดับศักยภาพชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านบทบาทของเยาวชนในท้องถิ่น

### แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development: HRD)

แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพของบุคคลผ่านกระบวนการเรียนรู้ การฝึกอบรม และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Nadler, 1970; DeSimone, Werner, and Marris, 2002) โดยมีเป้าหมายเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตทั้งระดับบุคคลและองค์กร (Woolner, 1992) Nadler and Nadler (1980) เสนอว่า HRD ประกอบด้วยการพัฒนาคน บุคคล และองค์กรอย่างเป็นระบบ สอดคล้อง

กับ Gilley และ Egglund (1990) ที่เน้นการบูรณาการระหว่างการพัฒนาบุคคล เส้นทางอาชีพและหน่วยงานเพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกัน นักวิชาการไทย เช่น จิตติมา อัครติพิงศ์ (2556) และสุธีณี ฤกษ์ขำ (2557) ต่างเน้นย้ำถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อสร้างบุคลากรที่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ จากแนวคิดของนักวิชาการข้างต้น สรุปได้ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการดำเนินการทั้งการศึกษาและพัฒนา เพื่อให้บุคลากรเกิดการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม องค์ความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้นและมีความพร้อมในการปฏิบัติงานในอนาคต

แนวคิดของ นิสตาร์ก เวชยานนท์ (2556, น. 119) ได้เสนอองค์ประกอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น อาทิ 1) การสอนงานแบบตัวต่อตัวจากผู้เชี่ยวชาญ (Coaching) 2) การสร้างสถานการณ์จำลองเพื่อฝึกแก้ปัญหา (Games) 3) การเรียนรู้จากกรณีศึกษา (Cases) 4) การอภิปรายในกลุ่ม (Discussion) 5) การใช้บุคคลต้นแบบเพื่อปรับพฤติกรรม (Behavior Modeling) 6) การฝึกอบรมสำหรับผู้นำ (In-basket Training) 7) การฝึกจากประสบการณ์จริง (Internships) 8) การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) 9) การหมุนเวียนงานเพื่อเพิ่มประสบการณ์ (Job Rotation) 10) การเรียนรู้ด้วยตนเองจากบทเรียน (Programmed Instruction) 11) การบรรยาย (Lecture) 12) การฝึกงาน (Apprenticeship) 13) การใช้สถานการณ์จำลองให้ผู้เข้าอบรมปฏิบัติจริง และให้ผู้อื่นสังเกต (Simulators)

อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่า ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งได้รับการกล่าวถึงจากนักวิชาการหลากหลายท่าน โดยแต่ละแนวคิดมีจุดร่วมที่สำคัญร่วมกันคือ การจัดลำดับขั้นตอนของการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ดังเช่น Castetter (2000, น. 182–185) เสนอว่ากระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 2) การวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 3) การดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนา และ 3) การประเมินผลของการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวคิดที่สามารถจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในงานวิจัยนี้ได้

ดังนั้น จากแนวคิดข้างต้นสามารถสังเคราะห์ได้ว่า กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ล้วนมีจุดร่วมสำคัญคือ การวิเคราะห์ความจำเป็น วางแผน ดำเนินงาน และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างเป็นระบบและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายขององค์กรหรือชุมชนในระยะยาว

**แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based-Tourism: CBT)** เป็นแนวคิดที่เน้นให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมุ่งหวังให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตท้องถิ่นควบคู่กับการสร้างรายได้ที่ยั่งยืน (สินธุ์ สโรบล, 2546; พจนา สวนศรี และ สมภพ ยี่จ่อหอ, 2556) แนวคิดนี้เกิดขึ้นจากกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายหลัง Earth Summit 1992 ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิของชุมชนและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (United Nations, 1992) ในบริบทไทย CBT สอดคล้องกับแนวคิดการกระจายอำนาจและการส่งเสริมสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งระบุให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีสิทธิจัดการด้วยตนเอง (ดรชนี เอมพันธ์, 2550) การจัดการ CBT ควรมีองค์ประกอบทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส และกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านกับนักท่องเที่ยว (กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, 2549; ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, 2548)

ทั้งนี้ แนวทางการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเป็นการนำทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมอันเป็นทรัพย์สินสาธารณะของชุมชน มาใช้สอยเป็นแหล่งทรัพยากรพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน เพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนที่ดีขึ้น ซึ่ง ดรชนี เอมพันธ์ (2550) มองว่า การดำเนินการดังกล่าวควรมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงความสามารถของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ในการรองรับและเรื่องของกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจำเป็นจะต้องมีแผนการจัดการ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้มีความสอดคล้องไปกับแผนการพัฒนา

2) การส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ต้องอยู่ในขอบเขตของการอนุรักษ์ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3) การกำหนดทิศทางและมาตรการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับบริบทต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งในส่วนของสังคม เศรษฐกิจ และความสามารถของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ

4) การเตรียมมาตรการป้องกันและการควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม รวมถึงรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ที่เป็นผลมาจากกิจกรรม ต่าง ๆ ของการท่องเที่ยว

5) หน่วยงานที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งต้องมีการรายงานผลกระทบจากการจัด การท่องเที่ยว ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีการรายงานต่อผู้เกี่ยวข้องหรือคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม แห่งชาติ อย่างน้อยที่สุดหนึ่งครั้ง ต่อปี

6) จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงสมรรถนะและขอบเขตของระบบนิเวศที่จะรองรับนักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอ่อนไหวของระบบนิเวศ เช่น การกำหนดจำนวน นักท่องเที่ยว ระยะเวลา รวมถึงทางเลือกอื่น เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนได้รับการฟื้นฟู

7) แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดสภาพแวดล้อมให้อยู่ในระดับที่มีมาตรฐานที่ดี มีการบริหารจัดการทรัพยากรให้ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งต้องมีการควบคุมสภาพแวดล้อมที่จะมีผลต่อนักท่องเที่ยว และมีแนวทางจัดการที่ส่งผลน้อยที่สุดหรือไม่ก่อให้เกิดขึ้นเลย

8) มีการจัดสรรรายได้บางส่วนที่เกิดจากการท่องเที่ยวมาใช้ในการรักษา และจัดการ สภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยแก้ไขหรือปรับปรุงระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อกระจายรายได้สู่ ประชาชนในชุมชน รวมทั้งนำรายได้ไปพัฒนากิจกรรมด้านการท่องเที่ยวแก่ชุมชน

9) หน่วยงานที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว ต้องทำหน้าที่ดูแลรักษาเอกลักษณ์ และคุณค่า ดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวนั้นไว้ โดยมีการกำหนดมาตรการควบคุมต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดการดัดแปลง สภาพแวดล้อม รวมทั้งมีการควบคุมการก่อสร้างบริการพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมเดิม และไม่เป็น การลดคุณค่าความสำคัญและเอกลักษณ์เดิมของชุมชน

10) หน่วยงานที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว จะต้องมีการประสานกับหน่วยงานที่มีอำนาจ บังคับใช้กฎหมาย ให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมายอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์ และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากมูลข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นกิจกรรมที่สามารถส่งเสริมให้บุคลากร ในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและรักษาทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเอง มีการนำ ทรัพยากรในท้องถิ่น มาจัดการให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว โดยมีการจัดการอย่างรอบคอบ เพื่อมิให้ เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ในการรองรับเป็นสำคัญ ซึ่งจำเป็นต้องมีการเตรียมการและวางแผน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่ ผู้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่มาเยือน เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่าง

ยั่งยืน และสร้างความมั่นคง ให้กับชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาของชุมชน

**แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)** ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือองค์ความรู้ ทักษะ และความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของคนในชุมชน ซึ่งพัฒนาผ่านการปฏิบัติและการสั่งสมอย่างต่อเนื่องในบริบทเฉพาะถิ่น (Warren, 1989) โดยเป็นความรู้ที่ไม่ได้แยกส่วนอย่างตายตัว แต่มีลักษณะบูรณาการกับชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2542) และมักเชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์ในชุมชน เช่น การเคารพผู้อาวุโสและธรรมชาติ (ประเวศ วะสี, 2530) ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีพลวัต ยืดหยุ่น และถ่ายทอดผ่านกระบวนการทางสังคม (พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2552) ชลภัส วังษ์ประเสริฐ (2551) เสนอว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นคือทุนปัญญาที่สะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรม และจิตใจของคนในท้องถิ่นและสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท ขณะที่ ประภากร แก้ววรรณ (2551) แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภท คือ ใช้ในการแก้ปัญหา และเพื่อการพัฒนา โดยมุ่งตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์สิ่งใหม่

อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญา เป็นการถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ตั้งแต่ในอดีตไปจนถึงปัจจุบัน ที่มีความต่อเนื่องและมีความเป็นธรรมชาติ เชื่อมโยงกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นความสัมพันธ์ภายในพื้นที่ชุมชน ภูมิปัญญา จึงจัดเป็นมุมมองหรือความคิดทางสังคมที่สำคัญ ซึ่งเป็นปรัชญาหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต และเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรม เป็นต้น ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มาอย่างยาวนาน ย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ซึ่งระบบดังกล่าวมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้และระบบความรู้ การสั่งสมและการเข้าถึง ความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการสร้างสรรค์และปรับปรุงความรู้ นอกจากนี้ ผู้คนในพื้นที่ย่อมได้ใช้สติปัญญาของตนจากการสะสมความรู้และประสบการณ์ และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ โดยอาศัยความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อมาจากบรรพบุรุษในอดีตจนถึงปัจจุบัน (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2533, น. 90) ทั้งนี้ จารูวรรณ ธรรมวัตร (2558, น. 12-13) ได้มีการแบ่ง วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะของช่วงวัย โดยแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ 1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนต้องมีรูปแบบที่เข้าใจได้ง่ายไม่ซับซ้อน เข้ากับบริบทปัจจุบัน ของเยาวชน แต่ต้องไม่ละเลยด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ฝังานของสังคม และ 2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่มีวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลาย เช่น การบอกเล่า การสังเกตผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนของดวงฤทัย อรรถแสง (2552, น. 39) ได้อธิบายหลักการของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นว่าเป็นการให้ข้อมูล วิชาความรู้ให้กับผู้เรียนได้เข้าใจ และนำไปสู่การปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ โดยอัตโนมัติให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย ไม่ได้เรียนมา จากสถาบันใด และเป็นการเรียนการสอนจากการเลียนแบบ การจดจำ และการสืบทอดกัน ในครอบครัว โดยมีวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ 1) การสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนเข้าใจและปฏิบัติตาม และ 2) การปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงและมีความต่อเนื่อง จนเกิดเป็นความชำนาญ

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นลักษณะของการสืบทอดที่ส่งต่อกัน เป็นรุ่น ๆ และมีความต่อเนื่องไม่จางหายไป อีกทั้งเป็นการเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์ภายในครอบครัวหรือชุมชน

## วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเป็นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งเน้น การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นประมง และแนวทางในการพัฒนาเยาวชนให้สามารถมีบทบาทในการรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวชุมชน

ขอบเขตการศึกษา คือ ชุมชนชายฝั่งในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่มีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนหรือผู้ทรงภูมิปัญญาด้านประมงพื้นบ้าน 2) บุคคลที่มีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนและการท่องเที่ยว และ 3) เยาวชนอาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนรวม 28 คน

เครื่องมือการวิจัย ใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพ 3 ประเภท ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) 2) แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guides) 3) แบบสังเกตพฤติกรรมประกอบการอบรม (Observation Checklist)

การดำเนินการเก็บข้อมูล ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงภูมิปัญญาและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ ร่วมกับการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการแก่เยาวชน และการประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีการถอดองค์ความรู้และวิเคราะห์ประเด็นร่วมกัน การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis), การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) และการจัดจำแนกหมวดหมู่ (Typology) เพื่อสังเคราะห์เป็นแนวทางการพัฒนาเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

## ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเป็นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มุ่งเน้นการศึกษาการพัฒนาศักยภาพเยาวชนโดยใช้ภูมิปัญญาด้านประมงท้องถิ่นเป็นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) ในพื้นที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยต้องการหาข้อสรุป ดังนี้

1) การรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาประมงท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมวิถีชีวิต เทคนิคเกี่ยวกับการทำการประมง วัสดุอุปกรณ์ ความเชื่อ ประเพณี และการเชื่อมโยงกับกิจกรรมในการนำไปใช้สนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชน

2) หาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในด้านความรู้ ทักษะ ทัศนคติ และบทบาทในการสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประมงท้องถิ่น

3) การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

การศึกษาจึงได้นำข้อมูลจากภาคสนามมาสังเคราะห์ตามแนวคิดในการจัดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึงการเตรียมพร้อมต่อการรองรับการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นกระแสนการพัฒนาเชิงพื้นที่ด้วยการนำแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในพื้นที่อำเภอบางสะพาน ซึ่งเยาวชนนับว่าจะเป็นกลุ่มพลังสำคัญในถ่ายทอดภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ผ่านการจัดโครงการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแนวความคิดการท่องเที่ยวชุมชน โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพทั้งหมด ด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก ประชุมกลุ่มย่อย ประชุมกลุ่มระดมความคิด กิจกรรมผ่านโครงการของชุมชน จากผู้ให้ข้อมูล คือ กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความรู้ เกี่ยวกับภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นหรือการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอย่างดีพื้นที่ 8 คน กลุ่มที่ 2 คือ ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน ผู้ที่มีความรู้ด้าน การพัฒนาเยาวชน 10 คน และกลุ่มที่ 3 คือ อาสาสมัครเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมโครงการพัฒนาศักยภาพเยาวชน จำนวน 10 คน โดยมีการประชุมกลุ่มและระดมความคิด 4 ครั้ง และจัดกิจกรรม คือ 1) กิจกรรมงาน “ประมงไทยพิชชีบางสะพาน” ครั้งที่ 3 2) กิจกรรม เดิน-วิ่งเก็บขยะชายหาดแม่รำพึง ร่วมกับกลุ่มหลักสูตรหริวิยา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่รำพึง และเครือข่ายประมงบางสะพาน และ 3) กิจกรรม “ทิ้งชั่งกอบ สร้างบ้านปลา และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ” โดยมีข้อสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

โดยผลสรุปจากการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1) ผลการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้สร้างกิจกรรมสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน ผลการวิจัยสรุปว่า

ชุมชนชายฝั่งในพื้นที่บางสะพานยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล พฤติกรรมสัตว์น้ำ การเลือกใช้เครื่องมือประมงแบบดั้งเดิม ตลอดจนเทคนิคเฉพาะถิ่นในการดักจับสัตว์น้ำ เช่น แห เบ็ด ลอบ ไซ อวน และซั้งปลา ซึ่งสะท้อนถึงความเข้าใจในระบบนิเวศและทรัพยากรท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ความรู้นี้มีได้หยุดอยู่แค่การประกอบอาชีพ หากแต่มีมิติด้านการเรียนรู้ การถ่ายทอดภายในครอบครัวและชุมชน และได้รับการประยุกต์ใช้เป็นฐานสำหรับกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ในระดับชุมชน เช่น การสาธิตทำเครื่องมือประมง การให้ความรู้เชิงปฏิบัติแก่นักท่องเที่ยว และการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ชายฝั่ง การรวบรวมองค์ความรู้เหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ หากยังสามารถนำไปออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม สร้างประสบการณ์ตรงแก่ผู้มาเยือน และเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน อันเป็นแนวทางที่ตอบโจทย์การพัฒนาท้องถิ่นจากฐานทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน

ทั้งนี้ เมื่อนำภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านมาบูรณาการกับองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชนในอำเภอบางสะพาน ซึ่งเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลาย ทั้งภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ หาดทราย และทะเล รวมถึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแปรรูปสัตว์น้ำจากการทำประมงแล้ว การประมวลองค์ความรู้ที่มีทั้งหมดสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการถ่ายทอด ส่งต่อ และเผยแพร่สร้างจุดสนใจให้อำเภอบางสะพานกลายเป็น “หมุดหมาย” ทางการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจในวิถีชีวิต เรียนรู้ และสัมผัสกับชุมชนได้

ผลการวิจัย สรุปได้ว่า ชุมชนประมงบางสะพานสามารถบูรณาการภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านกับองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชนของบางสะพานได้ ด้วยการมีจุดเน้นสำคัญอยู่ที่ “การใช้ทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ” อย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน ชุมชนอำเภอบางสะพานได้พัฒนาแนวทางการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทของตน เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้าน เช่น การจัดงานประมงไทยพีชชิง การจัดงานเดิน-วิ่ง เก็บขยะชายหาด และการจัดกิจกรรมท่งซั้ง ซึ่งงานเหล่านี้เต็มไปด้วยวิถีวัฒนธรรม องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงครอบคลุมทั้งกระบวนการจัดการท่องเที่ยว การบริการนักท่องเที่ยว และการถ่ายทอดคุณค่าของภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในท้องถิ่นหรือของชุมชนอำเภอบางสะพาน

2) ผลสรุปเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในด้านความรู้ ทักษะ ทักษะคิด และบทบาทในการสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประมงท้องถิ่น โดยสรุปได้ดังนี้

แนวทางในการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในงานวิจัยนี้สรุปจากการระดมความคิดร่วมกันของปราชญ์ประมง ผู้นำ ผู้มีความรู้ด้านการท่องเที่ยว และผู้มีส่วนได้เสียในภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญขององค์ความรู้ที่จะนำไปใช้พัฒนาศักยภาพเยาวชน ได้แก่ 1) พัฒนาศักยภาพเยาวชนในการวางแผนและจัดเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่างแหล่งเรียนรู้ เช่น บ้านชุมชนประมงดั้งเดิมกับป่าชายเลน หรือวัดเก่าแก่กับหาดทรายสวย 2) พัฒนาศักยภาพเยาวชนให้มีความรู้เกี่ยวกับการสร้างกิจกรรมที่มีความหมายต่อผู้มาเยือน เช่น การพาเดินชมวิถีประมง การเรียนรู้การทำเครื่องมือจับปลาพื้นบ้าน หรือการสาธิตอาหารทะเลพื้นถิ่น รวมไปถึงการร่วมกิจกรรมตกปลา 3) พัฒนาศักยภาพเยาวชนให้มีความรู้ในการเป็นเจ้าบ้านที่ดี การต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรี และการสื่อสารเรื่องราวคุณค่าของภูมิปัญญาของชุมชนให้ผู้มาเยือนได้ซาบซึ้งและประทับใจ และ 4) พัฒนาศักยภาพเยาวชนให้มีการพัฒนาองค์ความรู้เชิงบริหารจัดการ เช่น การตั้งกลุ่มนำเที่ยว การบริหารรายได้อย่างเป็นธรรม การจัดตารางกิจกรรม และการเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรท้องถิ่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือภาคธุรกิจ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเกิดความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น การพัฒนาเยาวชนยังต้องอาศัยกระบวนการในการสั่งสมองค์ความรู้ดังกล่าว ทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของเยาวชนกับผู้มีความรู้ การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน และการมีส่วนร่วมในการอบรมหรือโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐและภาคประชาสังคม ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้มีการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และสร้างความภาคภูมิใจในทุนวัฒนธรรมของตนเอง และสร้างความยั่งยืนให้กับภูมิ

ปัญญาในท้องถิ่นอีกด้วย โดยสรุป องค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชนในอำเภอบางสะพาน มิใช่เพียงทักษะการต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่ยังหมายถึงความเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรชุมชน การสร้างความหมายร่วมกันระหว่างผู้ให้และผู้รับ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

3) การวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน สรุปได้ ดังนี้

ผลสรุปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ ในการที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาประมงท้องถิ่นในอำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มาใช้ประยุกต์เป็นกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน โดยกระบวนการดำเนินงานได้เริ่มจากการสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สอดคล้องกับบริบททางนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนชายฝั่ง อาทิ แห เบ็ด ลอบ ไซ อวน และซั้งปลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล การเลือกเวลาจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล และการเคารพต่อระบบนิเวศทะเล โดยในขั้นต่อมา ได้มีการจัดประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นจากปราชญ์ชาวประมง ผู้นำชุมชน เยาวชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และผู้มีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยว เพื่อร่วมกันออกแบบกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาดังกล่าวเข้ากับการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นให้เกิดทั้งการเรียนรู้ ประสบการณ์ตรง และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ “งานประมงไทยพิชชิง” ซึ่งเป็นการแข่งขันตกปลาที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีตกปลาพื้นบ้านจริงในพื้นที่ธรรมชาติ, “กิจกรรมเดิน-วิ่งเก็บขยะชายหาด” ที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, “งานทึงซั้งกอ” เพื่อฟื้นฟูทะเลและถ่ายทอดความรู้การทำซั้งแบบพื้นบ้าน รวมถึงการส่งเสริมการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีประมงโดยวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างภาพลักษณ์เฉพาะตัวให้กับแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วย 1) องค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวประมง ที่ซึ่งเป็นความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล การขึ้นลงของน้ำทะเล การใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น แห เบ็ด ลอบ ไซ อวน และซั้งปลา การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและระบบนิเวศผ่านการเลือกช่วงเวลาทำประมง 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยต้องมีการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การฝึกจากปราชญ์ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของเยาวชนในครอบครัวและชุมชน 3) การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อการระดมความคิดร่วมกันของปราชญ์ ผู้นำชุมชน เยาวชน หน่วยงานรัฐ เอกชน และกลุ่มการท่องเที่ยว เพื่อออกแบบกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม 4) การเชื่อมโยงกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การตกปลาแบบพื้นบ้าน การทึงซั้งกอ การเก็บขยะชายหาด การจัดแสดงนิทรรศการเครื่องมือประมง 5) การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนและภาพลักษณ์ เพื่อการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์ที่สื่อถึงอัตลักษณ์ประมงพื้นบ้าน เช่น ของที่ระลึก อาหารทะเลแปรรูป โดยวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ และ 6) จิตสำนึกอนุรักษ์และการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ ด้วยการใชกิจกรรมท่องเที่ยวเป็นช่องทางสร้างความเข้าใจต่อระบบนิเวศและภูมิปัญญา รวมถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน

ดังนั้น จากผลสรุปงานวิจัยนี้ สะท้อนให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ไม่เพียงเป็นการอนุรักษ์ความรู้ท้องถิ่น แต่ยังสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ให้กับชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัย และส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เคารพต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติทรัพยากร สังคม และเศรษฐกิจ

### อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลภายใต้กรอบความคิดในการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้ดังต่อไปนี้ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการรวบรวมองค์ความรู้ด้านประมงพื้นบ้าน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนชายฝั่งบางสะพานยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านไว้อย่างมั่นคง ทั้งในด้านความรู้เรื่องฤดูกาล ทิศทางลม พฤติกรรมสัตว์น้ำ ตลอดจนเครื่องมือดั้งเดิม เช่น แห เบ็ด ลอบ ไซ อวน และซั้งปลา ซึ่งล้วนสะท้อนถึงภูมิปัญญาที่ปรับตัวให้เหมาะสมกับระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยเฉพาะการเลือกใช้เครื่องมือและช่วงเวลาในการทำประมงที่ไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งลักษณะขององค์ความรู้เหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Warren (1991) ที่อธิบายว่าภูมิปัญญา

ท้องถิ่นคือองค์ความรู้ที่พัฒนาผ่านประสบการณ์ตรงของชุมชนในการดำรงชีวิตร่วมกับสิ่งแวดล้อม เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่น มีพลวัต และสามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งได้ การรวบรวมและจัดทำข้อมูลเหล่านี้ในรูปแบบองค์ความรู้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พัทธินทร์ สิริสุนทร (2552) ที่กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า “มีความเป็นองค์รวม เชื่อมโยงกับธรรมชาติ สังคม และบุคคล” ซึ่งผลการวิจัยในพื้นที่บางสะพานแสดงให้เห็นชัดเจนว่า ภูมิปัญญานี้ยังคงมีพลังและศักยภาพในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายใหม่ ๆ เช่น การส่งเสริมการเรียนรู้ และการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชน

นอกจากนี้ ณรงค์ โฉมเฉลา (2556) ยังชี้ให้เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีศักยภาพเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์สู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก หากมีการจัดการและถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ ส่วนประการ เพ็งวิภาส และคณะ (2564) ยืนยันว่า การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องควบคู่กับการส่งเสริมบทบาทเยาวชนและการสร้างความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมที่ปรากฏในการศึกษานี้

สำหรับ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ในการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญา และกิจกรรมชุมชนนั้น ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในอำเภอบางสะพานมิใช่เพียงการอนุรักษ์ความรู้เชิงวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะการสร้างทักษะ ความรู้ ทักษะ และความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดของ Nadler (1984) ที่มองว่า HRD คือกระบวนการที่จัดให้บุคคลได้เรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร ซึ่งในบริบทของชุมชนบางสะพาน การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ เช่น การทำเครื่องมือประมง การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว และการต้อนรับนักท่องเที่ยว ล้วนเป็นกระบวนการ HRD ที่ขับเคลื่อนโดยฐานทุนวัฒนธรรมของชุมชนเอง นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมที่มีลักษณะเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Knowles (1980) ที่เสนอว่า ผู้ใหญ่หรือผู้เรียนในชุมชนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อเนื้อหา นั้นเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทจริงได้ ซึ่งในที่นี้ การให้ชุมชนและเยาวชนมีบทบาทในกิจกรรม เช่น “ประมงไทยพิชชิง” หรือ “ทึ่งซังกอ” ได้สร้างการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ตามกรอบแนวคิดของการวิจัยที่ได้ระบุให้กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หรือ HRD เป็นแนวทางที่จะพัฒนาเยาวชนสู่การเป็นผู้นำการท่องเที่ยวชุมชนที่มีศักยภาพ ซึ่งการอภิปรายผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าเยาวชนในพื้นที่สามารถพัฒนาได้ทั้งในเชิงความรู้ ทักษะ และเจตคติ ผ่านกระบวนการที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมตั้งแต่การออกแบบกิจกรรม การเป็นภาคีเครือข่ายชุมชน ไปจนถึงการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ Lerner et al. (2005) เรื่อง Positive Youth Development (PYD) ที่เน้นการส่งเสริม “5C” ได้แก่ Competence, Confidence, Connection, Character และ Caring ซึ่งปรากฏในบริบทงานวิจัยอย่างชัดเจน เช่น การสร้างความเชื่อมโยงของเยาวชนกับปราชญ์ชุมชน (Connection) การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการกิจกรรม (Competence) และการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Confidence และ Character)

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมท่องเที่ยวและการเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชน ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ McClelland (1961) ที่กล่าวถึงพฤติกรรมของ “ผู้ที่มีแรงจูงใจในการสัมฤทธิ์ผลสูง” ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อ บุคคลได้เรียนรู้และฝึกฝนผ่านสถานการณ์จริง โดยมีแรงเสริมจากครอบครัว ชุมชน และโอกาสในการทดลองทำงานที่มีความหมาย รวมไปถึง การใช้ภูมิปัญญาเป็นฐานสร้างสรรค์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งในภาพรวมของการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาไม่ได้หยุดแค่อุดมคติ แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การแข่งขันตกปลา การสาธิตเครื่องมือประมง การแปรรูปอาหารทะเล รวมถึงการ

สื่อสารเรื่องราวของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (2003) ที่มองว่า “วัฒนธรรมคือเครื่องมือของการพัฒนา” และการอนุรักษ์วัฒนธรรมจะมีความยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อสามารถผสมผสานกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เยาวชนมีบทบาทในฐานะผู้สื่อสารองค์ความรู้ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของ Nonaka & Takeuchi (1995) เกี่ยวกับการจัดการความรู้ (Knowledge Creation) ที่เน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากความรู้แฝง (Tacit) สู่ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) ผ่านการปฏิบัติจริง ซึ่งกระบวนการนี้ได้เกิดขึ้นจริงในพื้นที่บางสะพานผ่านกิจกรรมของชุมชน

ในส่วนของวัตถุประสงค์การวิจัยในเรื่องการศึกษาการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนนั้น ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบางสะพานสามารถนำภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างสร้างสรรค์และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น แห เบ็ด ลอบ ไซ อวน และซั้งปลา ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนถึงความเข้าใจในระบบนิเวศทางทะเล การเลือกฤดูกาลทำประมง และการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยองค์ความรู้เหล่านี้ไม่เพียงแต่ดำรงอยู่ในฐานะทักษะของวิชาชีพดั้งเดิม หากยังสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีคุณค่า กระบวนการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในงานวิจัยนี้ได้ดำเนินการผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งปราชญ์ประมง ผู้นำเยาวชน หน่วยงานรัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม ซึ่งกิจกรรมที่พัฒนาขึ้น เช่น งานประมงไทยพิซซิง การเดิน-วิ่งเก็บขยะชายหาด และกิจกรรมทึ่งซั้ง ล้วนเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม นับเป็นการพัฒนาแนวทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) ที่ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางของการจัดการ โดยแนวคิดนี้สอดคล้องกับงานของ ทิพย์วรรณ ปริญาศิริ (2562) ซึ่งเน้นว่าการท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืนต้องมีรากฐานอยู่บนความเป็นเจ้าของของชุมชน และสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างแท้จริง ขณะที่การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมประสบการณ์ตรง เช่น การตกปลาแบบพื้นบ้าน หรือการเรียนรู้เครื่องมือประมง ก็เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่สื่อสารคุณค่าทางวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง

นอกจากนี้ แนวคิดของ UNWTO (2019) ได้ระบุว่านักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แท้จริงต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่บางสะพานได้สอดคล้องกับองค์ประกอบเหล่านี้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในด้านการเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับการสร้างจิตสำนึกต่อระบบนิเวศ ซึ่ง อรุมา สุนทรสุข (2562) ได้เสนอว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นหัวใจสำคัญของความยั่งยืน เพราะช่วยให้เกิดการจัดการตนเอง การถ่ายทอดคุณค่า และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของบางสะพาน ที่ชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การริเริ่มแนวคิดจนถึงการดำเนินการจริง ขณะเดียวกัน การนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจึงถือเป็นการยกระดับ “ทุนวัฒนธรรม” ของท้องถิ่นให้กลายเป็น “ทุนทางเศรษฐกิจ” และ “ทุนการเรียนรู้ร่วม” อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งยังเชื่อมโยงกับแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่มีฐานรากจากการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และการสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งการจัดการความรู้ประมงพื้นบ้านในบางสะพานจึงมิได้เป็นเพียงการเก็บรักษาอดีต แต่เป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ชุมชนพัฒนา “ทุนทางวัฒนธรรม” ไปสู่การเรียนรู้ร่วมสมัย และสร้างสรรค์กิจกรรมที่มีความหมายกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (สรารุข เสนาณรงค์, 2561)

โดยสรุป การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเยาวชนในพื้นที่บางสะพาน ผ่านกระบวนการบูรณาการภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านกับการท่องเที่ยวชุมชน ไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์ทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ยังเป็นการส่งเสริม

ความสามารถในการแข่งขันของชุมชนในระดับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) อย่างแท้จริง

### ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

จากผลสรุปการศึกษานี้ ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1) ควรมีการพัฒนา “ศูนย์เรียนรู้ประมงพื้นบ้านบางสะพาน” อย่างเป็นระบบ เนื่องจากองค์ความรู้ที่มีอยู่และกิจกรรมที่ดำเนินการแล้วในระดับชุมชน ควรต่อยอดเป็นศูนย์การเรียนรู้ถาวร เพื่อเป็นแหล่งรวบรวม ถ่ายทอด และจัดแสดงภูมิปัญญาด้านเครื่องมือประมง พฤติกรรมสัตว์น้ำ ฤดูกาลประมง และการอนุรักษ์ทะเล โดยเชื่อมโยงกับ โรงเรียน มหาวิทยาลัย และหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยว

2) ควรส่งเสริมบทบาทของเยาวชนในฐานะ “นักจัดการการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญา” โดยมีการออกแบบหลักสูตรระยะสั้นหรือกิจกรรมเวิร์กช็อปที่เน้นการเรียนรู้จากปราชญ์ประมง ร่วมกับการฝึกทักษะด้านการนำเสนอ การจัดกิจกรรม การใช้สื่อดิจิทัล และการบริหารจัดการ เพื่อให้เยาวชนสามารถพัฒนาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในอนาคต

3) ต้องมีการพัฒนาแนวทาง “การจัดการความรู้ชุมชนแบบมีส่วนร่วม” ถึงแม้ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมอยู่ในระดับดี หากแต่ควรส่งเสริมให้เป็นระบบในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องมือ เช่น แผนที่ทรัพยากรชุมชน (community asset map) หรือเวทีจัดการความรู้ (knowledge café) เพื่อให้ชุมชนร่วมกันสกัดองค์ความรู้ และออกแบบกิจกรรมใหม่ ๆ ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคม

4) ควรสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกิจกรรมกับนโยบายระดับอำเภอ จังหวัด และภาคเอกชน โดยควรจัดทำ “แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ที่เชื่อมโยงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ และเปิดเวทีเจรจากับภาคเอกชน เช่น โรงแรมหรือผู้จัดทัวร์ เพื่อพัฒนาแพ็คเกจท่องเที่ยวร่วมกัน

5) ควรจัดระบบติดตามและประเมินผลการมีส่วนร่วมและผลลัพธ์ระยะยาว โดยควรออกแบบระบบติดตามผลการเรียนรู้ของเยาวชนและผลกระทบของกิจกรรมต่อชุมชน เพื่อประเมินทั้งเชิงปริมาณ (จำนวนนักท่องเที่ยวรายได้) และเชิงคุณภาพ (การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์) ซึ่งจะช่วยยืนยันความยั่งยืนและขยายผลในอนาคต

6) ควรมีการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ “นโยบายการพัฒนาท่องเที่ยวระดับชาติ” ซึ่งควรผลักดันให้หน่วยงานระดับชาติ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม และกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม บรรจุการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไว้ในนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณค่า (value-based tourism) โดยใช้บางสะพานเป็นต้นแบบพื้นที่นำร่อง (pilot site) เพื่อถ่ายทอดแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

7) ต้องมีการส่งเสริมการสร้าง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” จากฐานทุนวัฒนธรรมชาวประมง โดยควรมีการสนับสนุนให้ชุมชน วิสาหกิจชุมชน และเยาวชนท้องถิ่น ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่เชื่อมโยงกับวิถีประมงพื้นบ้าน เช่น ของที่ระลึก อาหารทะเลแปรรูป สื่อดิจิทัลการเรียนรู้ และกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ โดยจัดให้มี “ทุนส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์” ในระดับตำบลหรืออำเภอ เพื่อขับเคลื่อนชุมชนเข้าสู่เศรษฐกิจที่มีอัตลักษณ์และยั่งยืน

## บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวทางและบทเรียนจากพื้นที่. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา
- กัลยาณี แสงทอง. (2565). เยาวชนกับบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรม: แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน. วารสารสังคมศาสตร์และการพัฒนา, 10(2), 77–90.
- กฤษณา วงษาสันต์. (2555). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2558). การศึกษาแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชนในชุมชนตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.
- จิตติมา อัครธิพิงศ์. (2556). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. (2548). แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- ชลภัสตร์ วงษ์ประเสริฐ. (2551). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- ณัฐพัชร ทองแฉล้ม. (2566). การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประมงพื้นบ้านของชุมชนชายฝั่งจังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดรรชนี เอมพันธ์. (2550). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กระบวนการและแนวปฏิบัติ. เชียงใหม่: โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). การศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านบึงหวาย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ธนวัฒน์ พุ่มทอง. (2564). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในบริบทชุมชนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์.
- นิสตากร เวชยานนท์. (2556). แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 10(2), 38–48.
- ประกาศ แก้ววรรณ. (2551). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2530). ภูมิปัญญาท้องถิ่น: มิติแห่งการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- พจนา สวนศรี, & สมภพ ยี่จ่อหอ. (2556). การท่องเที่ยวโดยชุมชน: การท่องเที่ยวทางเลือกเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัชรภรณ์ หวังพงษ์. (2566). การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวต่อรายได้รัฐบาล. วารสารเศรษฐศาสตร์และการพัฒนา, 45(2), 112–128.
- สุทิน ฤกษ์ขำ. (2557). แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยชุมชน.
- สุธีรา ยี่มะเฒ. (2565). บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน. วารสารวิชาการท้องถิ่นศึกษา, 19(1), 33–48.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2542). ภูมิปัญญาท้องถิ่น: แนวคิดและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

## ภาษาอังกฤษ

- Gilley, J. W., and Eggland, S. A. (1990). *Principles of human resource development*. Addison-Wesley.
- Nadler, L. (1970). *Developing human resources*. Gulf Publishing Company.
- Nadler, L., and Nadler, Z. (1980). *The handbook of human resource development*. John Wiley & Sons.
- Warren, D. M. (1989). *The impact of NRM research on policy and practice: A case study from Ghana*. In J. Farrington, & A. Martin (Eds.), *Using farmer knowledge in agricultural research*. London: ODI.
- Woolner, P. (1992). *Human resource development: A practical approach*. McGraw-Hill.

- United Nations. (1992). *Agenda 21: Programme of action for sustainable development. Rio Declaration on Environment and Development*. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- Zane Ma Rhea and Teasdale, B. (2000). Local knowledge and wisdom: Towards a holistic perspective. *International Review of Education*, 46(3–4), 211–221.